

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Філософія права : навч. посіб. / [О. О. Бандура, С. А. Бублик, М. Л. Заінчковський та ін.]; за заг. ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля. – Київ : Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.
2. Ибрагимов М. М. Духовная жизнь общества. Наука и культура. Формы общественного сознания / М. М. Ибрагимов, В. В. Куличенко. – Киев, 1987. – С. 35.

Радухівська Людмила Любомирівна, старший викладач відділу підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців органів прокуратури Національної академії прокуратури України, кандидат юридичних наук;

Ногіна Каміла Олександрівна, старший викладач відділу підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців органів прокуратури Національної академії прокуратури України

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЕФЕКТИВНОГО ВИЯВЛЕННЯ НЕПРАВДИВИХ ПОКАЗАНЬ СВІДКІВ І ПОТЕРПІЛИХ

Новий Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України набрав чинності 2012 року. Його називають революційним у низці процесуальних нюансів, адже він містить положення, раніше не відомі кримінальному процесуальному законодавству України. У цьому Кодексі вдалося усунути прогалини та недоліки регулювання, які мали місце в КПК 1960 року. Деякі дослідники вважають, що новий КПК України забезпечить неупередженість та об'єктивність досудового розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень; на думку інших, він, навпаки, руйнує правові засади кримінального процесу, обмежує право на захист, створює передумови для зловживань і безпідставного кримінального переслідування.

На наш погляд, чинний КПК України має певні недоліки, тому потребує нагальних змін, зокрема щодо питання встановлення неправдивих показань свідків і потерпілих на досудовому розслідуванні [1].

Наприклад, у ст. 69 КПК 1960 року було зазначено, що не можуть бути допитані як свідки: особи, які згідно з висновком судово-психіатричної чи судово-медичної експертизи через свої фізичні або психічні вади не можуть правильно сприймати факти, що мають доказове значення, і давати показання про них. Якщо свідки не могли адекватно сприймати обставини, які мали значення для кримінальної справи, то органи досудового розслідування призначали експертизу для визначення можливостей допитуваної особи давати правильні показання за наявності в неї фізичних чи психічних вад.

У чинному КПК України ця норма не була закріплена, але вона є цілком логічною, адже чітко визначає перелік тих осіб, які не можуть бути допитані як свідки [1]. Особи, які мають певні фізичні та психічні вади, не завжди можуть правильно сприймати побачені чи почуті обставинами. Будь-яким людям властиве фантазування, навіювання, перекручування, але ці особи мають особливий фізичний і психологічний стан, що не дає їм адекватно сприймати певні події, унаслідок чого вони дають неправдиві показання, чим заплутують органи досудового розслідування. Це може призвести до того, що злочин не буде розкритий або у кримінально-виконавчу установу потрапить невинна особа.

Саме тому ми пропонуємо внести зміни до КПК України, а саме п. 11 ч. 2 ст. 65, який слід викласти в такій редакції: «Особи, які згідно з висновком судово-психологічної експертизи через свої психічні або фізичні вади не можуть правильно сприймати, відтворювати ті факти, що мають доказове значення, і давати показання про них, не можуть бути допитані як свідки на досудовому розслідуванні» [1].

Якщо під час першого допиту прокурор помітив, що особа дивно себе поводить, весь час щось плутає, надмірно дратівлива, має незв'язне мовлення, то йому, по-перше, слід запросити спеціаліста-психолога, який допоможе виявити особливості характеру та поведінки особи.

По-друге, консультант-психолог надасть рекомендації прокурору щодо необхідних запитань експерту в разі, якщо постане потреба призначити судово-психологічну експертизу для встановлення адекватності сприйняття свідком пережитих подій.

Крім того, в ст. 227 КПК України закріплено, що під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря, які мають право за дозволом слідчого чи прокурора ставити уточнювальні запитання малолітній чи неповнолітній особі [1]. Ці особи, якщо запрошуються для проведення слідчої (розшукової) дії, не є спеціалістами, адже головним завданням педагога та психолога є допомога органам досудового розслідування налагодити психологічний контакт з неповнолітнім, розробити правильну тактику проведення слідчої дії, сформулювати запитання з урахуванням дитячої психіки. Лікаря залучають, якщо є дані про те, що підліток має психічне захворювання або певний хворобливий стан [2, с. 207].

На жаль, у КПК України не має чітко визначених прав, якими наділені психолог, педагог або лікар. У ч. 2 ст. 227 зазначено, що з дозволу вони мають право ставити уточнювальні запитання. На нашу думку, ці особи повинні мати право ставити уточнювальні, доповнювальні запитання тоді, коли вони вважають за необхідне.

Органи досудового розслідування скептично або й негативно ставляться до участі психолога під час проведення слідчих розшукових дій, адже саме цей фахівець, який професійно вивчає психічні процеси, може виявити факт психологічного тиску на допитувану особу з боку слідчого чи прокурора. Саме тому потрібно внести поправки до ст. 227 КПК України й надати право психологу робити зауваження слідчому та прокурору щодо тактики проведення допиту, фіксувати факт порушення прав малолітньої чи неповнолітньої особи в протоколі допиту, адже під час тиску з боку слідчого малолітня і неповнолітня особа може надати показання про ті обставини, які вона насправді не сприймала. За ці дії слідчий, прокурор можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за ст. 373 КК України –примушування давати неправдиві показання.

Також актуальним є питання про внесення змін до ст. 224 КПК України щодо одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях [1]. У КПК 1960 року ця слідча (розшукова) дія мала назву очна ставка.

Очна ставку М. С. Строгович визначає як одночасний допит двох осіб у присутності один одного з приводу однієї й тієї самої обставини [3, с. 31]. В. Ю. Шепітько стверджує, що це слідча (судова) дія, яка передбачає одночасний допит раніше допитаних осіб про обставини, щодо яких надано істотно суперечливі показання [4, с. 84]. В. О. Коновалова визначає цю слідчу розшукову дію як таку, що спрямована на отримання доказів у справі та полягає в одночасному допиті двох осіб (двох свідків, свідка і обвинуваченого) судово-слідчими органами з метою усунення істотних протиріч, що є в свідченнях цих осіб, і встановлення істини у справі.

Більшість учених вважає, що під час проведення очної ставки може бути допитано виключно дві особи. У ст. 172 КПК 1960 року було чітко визначено, що слідчий вправі провести очну ставку між двома раніше допитаними особами, у показаннях яких є суперечності. До завдань очної ставки належать такі:

- з'ясування причин суперечностей в показаннях раніше допитаних осіб, їх усунення;
- викриття одного з допитаних у наданні неправдивих (неповних) показань;
- психологічний вплив на несумлінного учасника слідчої дії з метою схиляння його до дачі правдивих показань;
- зміцнення вольових якостей і позиції сумлінного учасника очної ставки;
- виявлення й установлення доказів і нових обставин справи;
- додаткова перевірка й закріплення показань свідків, потерпілих.

На думку Р. С. Белкіна, очна ставка є процесом безперервного порівняння свідчень двох осіб, що одночасно допитуються, з негайним використанням слідчим результатів такого порівняння для усунення протиріч в інформації, що виходить із цих джерел [5, с. 131].

А. П. Черненко зауважує, що під час проведення очної ставки потрібно дотримуватися спеціальних правил:

1) під час її проведення допитують одночасно не більше ніж дві особи;

2) учасники очної ставки дають показання по черзі;

3) особи, викликані на очну ставку, можуть ставити запитання одна одній;

4) слідчому забороняється оголошувати показання, які дали учасники очної ставки на попередніх допитах, до давання ними показань на очній ставці та внесення їх до протоколу [6, с. 12].

Чинний КПК України не регламентує питання щодо кількості осіб, які можуть бути одночасно допитані для з'ясування розбіжностей у їхніх показаннях. У цьому є певні переваги й недоліки. Перевагою є те, що органи досудового розслідування збережуть процесуальний час. Але не факт, що ці показання будуть достовірними, тому що психологічний вплив з боку двох і більше осіб на особу, що дає показання, які суперечать матеріалам кримінального провадження, сильніший, ніж з боку однієї особи. Прокурор може почати підозрювати сумлінну особу в наданні неправдивих показань, бо не знаємо, хто з допитуваних осіб дає правдиві показання. Якщо допитувана особа має слабкі вольові якості й під час одночасного допиту раніше допитаних осіб, почувши показання інших осіб, змінить свої на інші, тоді слідчий і прокурор можуть спрямувати перебіг досудового розслідування помилковим шляхом. Це призведе до того, що особа, яка вчинила злочин, виїде за межі України, або особа, яка не вчиняла злочин, буде піддана процесуальному примусу. Отже, вважаємо за доцільне п. 9 ст. 224 КПК України викласти в такій редакції: «Слідчий, прокурор має право провести одночасний допит двох уже допитаних раніше осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. На початку такого допиту встановлюється, чи знають викликані особи одна одну і в яких стосунках вони перебувають. Свідків попереджають про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за давання завідомо неправдивих показань, а потерпілих – за давання завідомо неправдивих показань».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.
2. Юридична психологія : курс лекцій / В. В. Кошинець, Л. Л. Радухівська, Н. О. Рибалка. – Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2014. – 232 с.
3. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Основные положения науки советского уголовного процесса : у 2 т. / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1968. – Т. I. – 472 с.
4. Шепитько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій / В. Ю. Шепитько. – 2-е изд., перераб. и доп. – Харьков : Одиссей, 2005. – 350 с.
5. Белкин Р. С. Курс криминалистики: Общая теория криминалистики. В 3 т. Т. 1 / Р. С. Белкин. – М. : Юристь, 1997. – 408 с.
6. Черненко А. П. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Черненко А. П. – Харків, 2004. – 19 с.

Радченко Костянтин Анатолійович,
начальник кафедри загальновійськових
дисциплін Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОГО ЮРИСТА

Проблема формування професійної компетентності майбутніх військових юристів зумовлює необхідність модернізації системи фахової підготовки на основі впровадження нових підходів і сучасних технологій в освітній простір вищих навчальних закладів.

З позиції психологічного підходу до визначення структури професійної компетентності цю властивість можна схарактеризувати в термінах структури особистості.